

OOSTVLAAMSCHE ZANTENMEDEDEELINGEN VAN DEN BOND DER OOSTVLAAMSCHE
FOLKLORISTEN

Maatschappij zonder winstbejag

Secretariaat van den Bond :
L. VERLODT, Zalmstraat, 69, Gent
Penningmeester :
CL. TREFOIS, Bouwmeestersstraat, 39,
St-Amandsberg-Gent Postch. 111.318

Redactie van Oostvl. Zanten :
F. VAN ES,
Groendreef, 114, Lokeren
Cl. TREFOIS,
J. VERMEULEN & J. BOES

Heemkunde, Volkskunde en Folklore ten opzichte van Opvoeding en Onderwijs. (*)

In het verloop der Wetenschap zijn er bepaalde tijdstippen, die zich als bijzonder gunstig voordoen voor een bezinning over de uitslagen van de verworven kennis op verschillend gebied.

Alsdan bemerkt men tegenover de analytische tendens, die zich in verschillende middelpuntvliedende richtingen beweegt en noodgedwongen tot een versnippering van onze kennis leidt, een streven naar samenvatting, naar overzichtelijkheid, naar synthese.

De vorige eeuwwisseling was een dergelijk keerpunt. Het natuurwetenschappelijk denken had gedurende een halve eeuw het algehele veld der wetenschap doordrongen en bereikte een toppunt in de vernieuwde wetenschap van den Mensch, van de Menschkunde of Anthropologie.

Weldra zette de kritiek in en terzelfdertijd de reactie.

Had het verstand of het intellect en de inductieve methode door het experiment over gansch de lijn tot dan toe naar het voorbeeld der natuurwetenschappen ook in de geesteswetenschappen gezegevierd, stilaan werd meer en meer beroep gedaan op het gevoel of het affekt en de intuïtie. Met de verst gedreven beschrijving en ontleding van de stof achtte men het levensraadsel niet opgelost : aan de proefondervindelijke zielkunde werd verweten de ziel niet te ontsluiëren, aan de « junggramma-

(*) Inleidende rede uitgesproken in de Afdeeling E. Volkskunde en Paedagogiek van het XVIe Philologencongres te Gent, 17 Mei 1942.

tische » taalwetenschap niets minder dan de taal te ontzielen, aan het naturalisme op letterkundig als wetenschappelijk terrein een grof « materialisme » te huldigen. Alle verworvenheden kwamen op losse schroeven te staan. In de philologie trok men te velde tegen het historisme en men eischte meer zakelijkheid, in de filosofie bestreed men het psychologisme en men herstelde de metaphysica en het idealisme, de onstoffelijke oorzaak, in eere. Idealisme en zakelijkheid vereenigden zich in een nieuwe wereldbeschouwing, die den mensch niet langer zonder meer aanzag als een louter voortbrengsel van zijn milieu. De biologische mensch werd onttroond ten voordeele van den typologischen mensch of juister, de filosofie — de cultuurphilosophie — ontdekte menschentypen : tijdstippen, zooals de Grieksche, de Romeinsche, de Gothische, de Renaissance-mensch; cultuurtypen, zooals de Klassieke, de Barokke of Romantische mensch; vooral Volkentypen : de Romaansche mensch, de Duitsche mensch, de Amerikaansche mensch.

De moderne mensch, zooals zijn streven zich weerspiegelde in de moderne kunst, vooral in de Bouwkunst, zocht halsstarig naar een nieuwe basis en naar de hoofdlijnen van een adequate tijdsverbonden structuur. In hoofdzaak deden zich twee mogelijkheden voor, waarvan de strijd door wapengeweld onder onze ooggen wordt beslecht : een breuk met het verleden door de klakkelooze aanvaarding van een ideaal van wereldburgerschap of een heraanknooping met de traditie in het licht van een volksch ideaal.

Het wil ons toeschijnen dat ook deze onze tijd een belangrijk keerpunt beteekent in het ons sedert een halve eeuw vertrouwd wereldbeeld, dat aanvankelijk mechanistisch of organisch ingesteld, geleidelijk tot een algemeen functioneele en relativistische opvatting evolueerde. Sedert het begin dezer eeuw brak het, door de primauteit van den geest vernieuwde, eenheidstreven zich baan in de Phænomenologie, de Gestaltpsychologie, de Phonologie, kortom onze tijd wordt in de wetenschap gekenmerkt door het nadruk leggen op de ganscheid en het constituerende meer dan op het algemeene en gemeenschappelijke der waarneembare dingen.

Is het te verwonderen dat bij de jonge wetenschappelijke vorschers dienvolgens een sterk verlangen leeft naar aanpassing bij een meer dynamisch wereldbeeld dan het vroegeren, en, op

grond van zakelijke en sociale premissen, naar een herziening in eenheidsverband van verschillende, door specialisten beoefende, wetenschappen ?

In plaats van den abstracten mensch wenscht men uit te gaan van den concreten mensch, van het individu in gemeenschapsverband, van hetgeen men in de Deutsche Volkskunde geestig genoemd heeft : den « onbekenden volksgenoot », eerder dan van den primitieven natuurmensch.

Men zal het van heemkundige zijde niet kunnen ontkennen dat de wetenschappelijke Volkskunde, zooals zij zich vooral in Deutschland tusschen 1920-40 heeft ontwikkeld, de nieuwe wetenschappelijke evolutie in de voorste gelederen heeft medegemaakt en de heemkunde als een integreerend deel van de Volkskunde — men denke slechts aan de « Volksgeschiedliche » werken van Prof. A. Helbok(*) — heeft beoefend, ja, van den aanvang aan de heemkunde als pædagogisch ideaal de opvoeders heeft voorgehouden.

Het is een flagrant blijk van ondankbaarheid van wege sommige al te voortvarende, waarschijnlijk zeer jonge, heemkundigen dit thans te miskennen, de volkskunde weliswaar niet gansch uit te schakelen, maar in elk geval ondergeschikt te willen maken aan de heemkunde, die volgens de verklaring van de heemkundigen zelf, nog geen wetenschap mag genoemd worden, slechts een wetenschap in wording.

Men zou mij verkeerd begrijpen, indien men deze uitlating, die meer het karakter van een vaststelling heeft, van mijnentwege zou beschouwen als een verwerping van de heemkunde.

Om te beginnen ben ik er ten zeerste van overtuigd dat alle wetenschap in voortdurende wording is, de Volkskunde zoowel als de Heemkunde. Het gaat echter niet op zooals Mr. H. Reydon (Wat is Heemkunde? 's-Gravenhage, Hamer, 1942) bv. doet boutweg te verklaren dat onder **Heemkunde** alles valt wat men tot nu toe onder **Volkskunde** placht te verstaan, met inbegrip van plaatselijke geschiedenis en sibbenkunde, en nog veel meer : van elke wetenschap die deelen die in betrekking staan tot **heem** en **heembevolking**. Ik weet wel dat alle heemkundigen het met Mr. H. Reydon niet eens zijn. De opvattingen van andere

(*) A. Helbok's bepaling van « Volk » :

« Volk ist eine organische Gemeinschaft durch das Blut und die Sprache verbundener Menschen, die an einen bestimmten Boden gebunden ist, so dass zwischen ihr und ihm ständige Wechselwirkungen bestehen, die in einer groszen Herkunfts- und Gemeinschaftsidee gipfeln. »

schrijvers van werken over « Heemkunde », bv. F. Koster (Wat is Heemkunde? (Amsterdam, Scheltema en Holkema, 1941) en C. Wilkeshuis (Wat is heemkunde? Wat bedoelt ze? Hoe past men haar toe in en buiten de school? (Amsterdam, Kosmos, 1941) zijn heel wat bezadigder, maar getuigen niettemin van een zeker onbegrip van de Volkskunde, die ze verwarren met Folklore.

Dit is trouwens verklaarbaar, daar door den band Volkskunde en Folklore door velen als synoniemen worden opgevat, al is er een principieel verschil, dat aan de heemkundigen niet onbekend mag zijn.

Te onzent heeft Prof. Dr. E. Röhr er met nadruk in een bijdrage over « Volkskunde en Folklore » in Oostvlaamsche Zanten, n° 6, 16° jg, 1941, op gewezen. Daar dit onderscheid bij vele belangstellenden in volkskunde in ons land nog niet doorgedrongen is, zal ik de bewijsvoering van Prof. Röhr ter verduidelijking van ons debat even samenvatten :

Volkskunde is

1° navorsching van het volkskarakter of Volksdom (Volkstum) in al zijne uitingen van **geestelijken** en **stoffelijken** aard;

2° studie van de grondslagen en levensvoorwaarden van een volk, gelijk zij door herkomst en ras gegeven zijn;

3° streven naar een algemeene kennis van het gansche volk in al zijn standen, naar de volksche gemeenschap, die zich door gemeenschappelijke herkomst gevormd en ontwikkeld heeft;

4° voorbereiding tot een volksche politiek in den geest van W. H. Riehl, die in het midden der voorgaande eeuw reeds oordeelde dat « Die Volkskunde eine Vorhalle der Staatswissenschaften sollte sein ».

Folklore is

verschillend van Volkskunde, doordat Folklore niet het begrip « volkseigen » tot middenpunt heeft, maar de studie is van het algemeen **primitieve**, waarvan niet het volk, maar de « menscheid » het primaire is, zonder rekening te houden met de rasverschillen tusschen de volkeren.

In andere woorden Folklore is niet aan het « volksche » verbonden. Folklore bestudeert ofwel de « survivals » of « overleefsels » (G. Gezelle), d.i. de overblijfsels uit de vroegere perioden van de volksgechiedenis (curiositeiten in de tegenwoordige beschaving), behoort dus methodologisch tot de

oudheidkunde; ofwel de « parallellen » met de zeden, gebruiken, bijgeloovigheden van de natuurlvolkeren, ressorteert bijgevolg van de anthropologie, de ethnologie of volkenkunde. Het is dus mogelijk dat aan den grondslag van de Folklore opgevat als **vergelijkende** folklore een humanistische of neo-humanistische levensbeschouwing ligt, die door sommige heemkundigen uit den booze wordt geacht, maar aan de Volkskunde, als studie van het eigen volk, het « eigenständige Volk », als nationale wetenschap dus, volkomen vreemd is.

Men begrijpe mij niet verkeerd. De wetenschappelijke beoefening van de Volkenkunde kan ook in een nationalen geest gebeuren, bv. wanneer het de inheemsche volkeren van een koloniaal gebied betreft, maar Volkskunde is van huis uit **nationaal**, ten minste even nationaal als de Heemkunde. De eene moet voor de andere niet onderdoen, tenzij men den bodem of de omgeving, het milieu belangrijker acht dan het volk of vice versa. Dit is het wat van de zijde der heemkundigen al te vaak gebeurt. Zien ze dan niet in dat ze vervallen in een determinisme, dat veel gelijkenis vertoont met het ideaal van het naturalisme, dat eveneens den mensch zocht te verklaren uit zijn milieu, en dat ze voorgeven te bestrijden wegens zijn materialistisch karakter?

Laat ons de standpunten, ter betere onderscheiding van de begrippen, even confronteeren.

Waar een volkskundige als Prof. J. de Vries (in : De Wetenschap der Volkskunde, Reeks Hoekstenen onzer Volkskultuur, Amsterdam, Elsevier, 1941) voorzichtig verklaart dat

Volkskunde is

1° kennis van de **materieele en geestelijke** kultuur van het volk;

2° studie van zijn aard en aanleg, karakter en ziel; dat hare methode bestaat :

1) in het beschrijven (met inbegrip van de kartografie) en verklaren van de verschijnselen van de volkskultuur;

2) in het leiding geven na inzicht te hebben verkregen in het wezen dier kultuur (te vergelijken met 4° van Prof. Röhr),

verlangt een heemkundige als M. Reydon :

1° ons heem te zien als deel der natuur;

2° het verband te leggen tusschen heem en inheemsche bevolking;

3° de wereldbeschouwing van het inheemsche volk te doorgronden;

4° ons verbonden te voelen met de heembevolking waartoe we behooren.

Wat te denken over de methode, die hij aanprijst. Indien er al van methode spraak kan zijn, dan is ze niet anders dan « apodictisch » te noemen, d.w.z. ze berust op axioma's, op stellingen, die voor hem vanzelfsprekend zijn en niet bewezen hoeven te worden. In een geesteswetenschap zooals de Volkskunde en de Heemkunde is het m.i. ongeoorloofd zooals in de Wiskunde uit te gaan van axioma's.

De mathematische wetenschappen zijn voorzeker niet minderwaardig, omdat zij, volgens Kant, een apodictische methode volgen. De Heemkunde heeft haar bestaansrecht naast andere synthetische wetenschappen met encyclopedisch en allesomvattende of totalitair karakter, maar de heemkundigen moesten zich meer bewust zijn van haar rol, die volgens ons op aardrijkskundig en op pædagogisch-didactisch gebied ligt.

Om die reden lijkt mij de bepaling van « Heemkunde » door Joz. Van Overstraeten (in de uitgave van de V.T.B. Heemkunde n° 1, Jan. 1942) oneindig sympathieker dan de meeste definities, die ik elders van de heemkunde aangetroffen heb : « Heemkunde is het bestudeeren van de heimat — de eigen omgeving, de eigen gemeente, de eigen streek — en al haar aspecten, zoowel in den huidigen staat en in de toekomstmogelijkheden, als in het verleden. »

Als ik het goed begrijp is heemkunde aldus een soort van toepassing van de menselijke aardrijkskunde op het plaatselijk, lokaal en regionaal plan. Haar doel is vooral heemkennis. Noodzakelijk komt ze daardoor op het gebied van de materiele volkskultuur, dat ze gemeenschappelijk met de volkskunde bestrijkt.

Verwant door haar uitgangspunt : het heem, met de Aardrijkskunde, zal de Heemkunde meer oog hebben voor het **Uitzicht**, voor het Landschap of Stadsbeeld dan voor het **Inzicht**, voor de motieven en de oorzaken, die de heembewoners tot vervorming, tot vermenschelijking ten goede of ten kwade, van het natuurgegeven hebben geleid. Zulks is nochtans mijn gevoel als volkskundige. Het is mogelijk dat een geestdriftig heemkundige heemkunde als meer omvattend dan volkskunde kan opvatten. Zoo doet het bv. F. Koster in een overigens uitstekende inleiding

tot de Heemkunde : « Toch omvat de heemkunde naar ons gevoel meer dan de volkskunde, zij is de **meest** omvattende synthese van de kennis van **land en volk** ». Maar daar ligt het hem juist, ook de volkskunde stelt zich het volksleven niet zonder het land voor. Niet sedert vandaag, vermits de leus : « land- und leute- » kunde in de Volkskunde sedert de Romantiek en de Cameralisten dagteekent. Weliswaar legt de volkskundige den nadruk op volk, op de volkskultuur. Ligt daar niet een terrein van verstandhouding tusschen volkskundigen en heemkundigen ? Zou de heemkundige niet verstandig doen rekening te houden met de verworven rechten van de Volkskunde en op haar beurt bij de studie van de materiele volkskultuur nadruk te leggen op land, op stad- en landkunde ?

De heemkundigen hebben waarachtig stof genoeg. Zij hebben o.a. een gebied, waar niemand, noch aardrijkskundige, noch historicus, noch volkskundige, noch folklorist hun de prioriteit zal betwisten : de Heemschutkunde of Heembescherming, kernachtig Nederlandsch : Heemschut. F. Koster heeft het m.i. bij het rechte eind wanneer hij schrijft dat de « kennis van onze (Nederlandsche) cultuur en natuur, met **heemkennis** dus, het gevoel voor de schoonheid van de natuur- en cultuurmonumenten van eigen bodem kan veredeld en verheven worden op een hooger plan » en hij herinnert terecht aan de rede van den Voorzitter van den Nederlandschen Bond : Heemschut, Dr. J. A. Bierens de Haan, waarin hij de verhouding bepaalde tusschen de drie begrippen : Heemkennis, Heemschut en Heemkunde.

Heemkennis is de grondslag van een wetenschap van het Heem : Heemkunde, als van den Heemschut. « Heemschut zonder heemkennis loopt het gevaar te verwateren in valsche romantiek ». Daarom stelde Dr. Bierens de Haan voor de taken te verdeelen.

Laten de onderwijsinstanties zich bepalen tot heemkennis en een heemkunde beoefenen, die hen zal rijp maken voor een waren Heemschut.

Heemkennis behoort, en zulks niet sedert vandaag, tot een gezonde pædagogiek. Joz. Van Overstraeten overdrijft lichtelijk wanneer hij de « studie van het milieu » een materialistische « uitvinding » noemt onzer Belgische officieele pædagogiek.

Van Nederlandsche zijde — en in een heemkundig werkje als datgeen van C. Wilkeshuis — wordt over deze pædagogische

proefneming, ook op Vlaamschen bodem, heel wat lovender geoordeeld.

« Hoe oneindig meer warmte en leven en menselijkheid en opvoedende waarde » schrijft Van Overstraeten « zit er niet in het begrip « Heemkunde », dan in die klein- en smaaklooze « étude du milieu », welke aan de natuurlijke wetenschappen een al te groote plaats inruimt tegenover de « menselijke », de meer geestelijke wetenschappen. » Zijn al onze Vlaamsche moderne opvoeders met deze radicale veroordeeling van de milieu-kunde akkoord? Het komt natuurlijk op den geest aan waarin de « studie van het milieu » wordt gedreven. Hieraan zullen geen voorschriften, noch model-programma's, verhelpen, het komt op de leerkracht aan, op zijn persoonlijkheid, op zijne liefde voor het onderwijs, voor de opvoeding van zijne leerlingen, voor zijn land en volk. C. Wilkeshuis in « Wat is heemkunde? » heeft dat goed begrepen, wanneer hij schrijft dat heemkunde in de eerste plaats een nieuwe onderwijsmethode hoeft te zijn, in de tweede plaats natuurlijk ook een nieuw vak. Voor Wilkeshuis hoort heemkunde vooral thuis in de lagere school, als vak eerst in de middelbare en hogere scholen.

« De heemkunde » zegt Wilkeshuis « gaat uit van het kinderlijk milieu. En ze wil het kind als totaliteit in het onderwijs betrekken, dus niet alleen het hoofd en het oor, maar ook de handen, die tekenen en kleiknippen en plakken, en ook de mond, die zich mag roeren, en zelfs het gehele lichaam, dat zijn bewegingen in dienst stelt van de verstandelijke ontwikkeling van het kind. » Dit zijn wel zeer bekende klanken voor de opvoeders onder ons, die sedert jaar en dag aangedrongen hebben op werkelijkheidsonderwijs en vooral activiteitsonderwijs.

Natuurlijk gaat onze belangstelling naar de heemkunde als vak in het onderwijs. Studie van de « heemkernen » in de lagere klassen (het begrip « heemkern » staat niet ver van het belangstellingcentrum (« centre d'intérêt »), doch ingeschakeld in het heemverband), wordt het « Dalton-onderwijs » in de hogere klassen. De leerlingen krijgen onder leiding van den onderwijzer « taken » uit te voeren. Echter geen willekeurige taken in verband met het heem : zooals het dialect, de locale geschiedenis, de volkskundige gebruiken. Hier is dus geen spraak van systematisatie van het heemkundig onderwijs, geen cursus over wat Wilkeshuis noemt : « heemkunde-zo-in-het-algemeen », m.a.w. « een aftreksel van de « wetenschappelijke heemkunde », gesteld

dat zoo een wetenschap reeds bestaat. Voor het middelbaar onderwijs blijft een bespreking over de « heemwetenschappen » voorbehouden, liefst niet als afzonderlijk vak, maar ingeschakeld in de leervakken, die ervoor in aanmerking komen : Moedertaal, Geschiedenis, Aardrijkskunde, natuurlijke wetenschappen of als spreekbeurten of als verslagen van werkgemeenschappen.

Wat de uitwerking van de beste methodes voor het geven van onderricht in de heemkunde betreft, laten we dat met F. Koster gerust over aan de leerkrachten, die de techniek van het onderwijs kennen. Dat belet niet dat stof en methode best in de Normalschool en in de Universiteit op hun plaats zijn. Beide hoogergenoemde heemkundigen geven overigens voorbeelden van behandeling van heemkunde in de school. Wilkeshuis heeft vooral aan het lager onderwijs gedacht. Hij waarschuwt ten zeerste tegen het gebruik van pasklare heemkunde-boekjes.

Wat zal men behandelen in de zelfstandige taken ? Een opsomming zal het duidelijk maken.

Voor de locale geschiedenis : de plaatsnaam, de spot- en scheldnamen, het wapen, de plaatselijke tradities, de bouw van de plaats, de straatnamen, de gebouwen (op het platteland de boerderijen); voor de Volkskunde : de volkskunst, het volkslied, de volksrijmpjes, de volkswetenschap, de volksgebruiken.

Hoe zal men te werk gaan ? Door zelfwerkzaamheid.

- 1° door waarneming en verzameling van het materiaal,
- 2° door rubricering van het materiaal,
- 3° door een veelzijdige activiteit, die met het onderwerp in een natuurlijk verband staat,
- 4° door de schriftelijke vastlegging van onderzoek en resultaten.

F. Koster geeft staaltjes van behandeling van heemkundige onderwerpen voor de school, voor de vakantie (speciaal ingerichte uitstapjes), voor de heemkundekampen (Kampen van den Nederlandschen Jeugdbond voor Natuurstudie), voor de Naschoolsche bedrijvigheden : pers, film, radio, medegedeeld.

Men leert er uit dat eenvormigheid op heemkundig gebied als op alle ander gebied uit den boeze is.

Dit neemt niets af van de wenschelijkheid dat in een hervorming van het onderwijs op nationalen grondslag rekening zou dienen gehouden te worden met een concentratie van de leerstof om belangstellingcentra, waarvan het heem en de heembevolking tot de voornaamste uitgangspunten zouden behooren.

Daarover zijn, meen ik, heemkundigen, volkskundigen en folkloristen het roerend eens.

Waarmede heem- als volkskunde te onzent het meest gebaat zouden zijn, zijn, behalve goede overzichten, zooals het werkje van F. Koster, uitvoerige literatuur-lijsten over onderwerpen, die betrekking hebben met heemkennis en tentoonstellingen van heem- en volkskundig materiaal.

Dit laatste mogen we verwachten van de in Vlaanderen in wording zijnde « Werkgemeenschappen voor Heemkunde » en het « Heemkundig » tijdschrift van den V.T.B. Laten we, niet enkel de hoop, maar den wensch uitspreken dat door het opklaren van misverstanden, heemkundigen en volkskundigen broederlijk mogen samenwerken in de « Werkgemeenschappen » door wederkeerig te geven wat aan Caesar toekomt en in het besef dat er in de Wetenschap als totaliteit van het Weten geen hiërarchie van hoofd- en hulpwetenschappen bestaanbaar is. Alle wetenschap als deel van het geheel is om de beurt hoofd- en hulpwetenschap al naar gelang het standpunt waarop de onderzoeker zich plaatst. Heemkunde kan voor een volkskundige evenzeer hulpwetenschap zijn als volkskunde dat kan zijn voor een heemkundige, het komt er slechts op aan te weten waarheen zijn belangstelling in de eerste plaats gaat : naar het volk, dat het land bewoont, of naar het land, waar het volk woont. Volkskunde en Heemkunde sluiten elkaar niet uit, noch slorpen elkaar wederzijds op, zij **vullen elkaar aan**. Mogen heemkundigen zoowel als volkskundigen dit wederkeerig dienstbetoon tot vooruitgang van de wetenschap van land en volk in de toekomst meer in overweging nemen en vooral in praktijk stellen !

Gent, 17 Mei 1942.

Prof. Paul De Keyser

BIBLIOGRAFIE KAREL WAERI.

- P. Waeri. — Kluchtige en politieke liederen van Karel Waeri. Gent. 1899. 3 boekdeelen.
- A. Gittée. — Een Vlaamsche Volkszanger, in « Hollandia ». Tijdschrift. 's Gravenhage. Nr van December 1900.
- Lod. de Vriese. — De Volkszanger Karel Waeri herdacht. Gent, 1920.

Karel WAERI.

KAREL WAERI.

(1842-1898).

Als in Cyriel Buysse's en Virginie Lovelings roman « Levensleer » Florimond Verpoest en Euzeke, na een roeitochtje op de Leie, 's avonds een soupetje in « De Vleermuis » bestellen (paling met uiensaus en rijstap met meelsuiker), verschijnt daar een liedjeszanger, dien Buysse aldus schetst : « een klein, mager ventje met holle wangen en een hoogen rug ».

Ik weet niet of hij daarmee Karel Waeri kan hebben bedoeld, te meer daar de beschreven zanger een Fransch liedje over den Elzas ten beste geeft en op een gitaar speelt, terwijl Waeri bekend is om zijn Gentsche rijmen en hij op de portretten steeds met een viool staat afgebeeld. Bij romanschrijvers moet men altijd rekening houden met de vermenging van werkelijkheid en verbeelding; en in dezen specifiek-Gentschen roman, de meest geslaagde poging om in verschillende tafereelen het leven van de Gentsche kleine-burgers op het einde der negentiende eeuw volledig te beschrijven, komt het er nu precies niet op aan wie met den zanger werd bedoeld : hoofdzaak is dat hij toen in het Gentsche volksleven een noodzakelijk, onontbeerlijk en gegeerd element was. En Karel Waeri was in die periode het prototype van den Gentschen volkszanger.

In zijn interessante inleiding tot de « Verzameling der volledige Kluchtige en Politieke Lieder » van zijn vader haalt de zoon P. Waeri volgende rake trekken aan, destijds in « Le Petit Bleu » verschenen :

« Bij de eerste ron ron's van zijn viool, begint het publiek te lachen en bij de krin krin's na het koeplet houdt het den buik vast.

Er is geen Gentenaar te vinden die niet minstens een paar koepletten van Karel kent !

Des winters in de herbergen en des zomers in de guin-
getten langs de Leie was Karel de welgekome, de koning.

Klein van gestalte, met sobere manieren, steeds lachend, met zijn groot, kaal voorhoofd, met zijn oog dat schittert achter de brilglazen, zijn beenderig en gerimpeld gelaat, heeft hij een sluw voorkomen, maar het is de goedige sluwheid. »

Karel Waeri moet in die jaren een graaggeziene persoonlijk-

heid zijn geweest, behalve voor de klerikalen, voor wie hij niet malsch was (karaktertrek welke om historisch-politieke redenen zeer vele chansonniers uit de negentiende eeuw, hier en in Frankrijk, gemeen hebben). Tal van oude Gentenaars spreken nog over zijn liedjesrepertorium. In mijn jeugd hoorde ik mijn vader meer dan eens, volledig uit het geheugen, « De Expositie van Parijs » en « De Gentsche Koetsier » nazingen op een wijze, die geen twijfel liet over het succes, dat Waeri met deze en andere stukken bij het Gentsche publiek moet hebben gekend. Nieuwsgierig naar een verleden, dat bij onze ouders zoovele herinneringen naliet en waar wij, nakomelingen, slechts enkele zwakke echo's van vernemen, heb ik lang naar Karel Waeri's gedichten gezocht en ze ten slotte dan toch eens gevonden. En nu het weldra, op 3 Juli a.s., honderd jaar geleden zal zijn, dat het volkskind Karel Waeri te Gent in de Veerstraat werd geboren, vind ik het als uitgeweken Gentenaar een aangenamen plicht, mee te helpen opdat Waeri's bescheiden eeuwfeest niet onopgemerkt zou voorbijgaan. Hij verdient wel een kleine herdenking. Wetende dat zijn rijmen een dienende rol vervulden (en een verdienende, want hij moest er van leven), heeft Karel Waeri nooit de pretentie gehad een dichter of letterkundige te zijn. Het lag zelfs nooit in zijn bedoeling iets uit te geven. Dit getuigt de zoon, die na het schielijk overlijden van den vader niets persklaar vond : « daar de Gentsche Béranger op 't onverwachts overleden is, en hij nooit het denkbeeld had gekoesterd zijne liederen te laten drukken, vond ik niets in regel ». Karel Waeri vertolkte de gedachten en gevoelens van de menschen van zijn tijd voor hen zelf. Improviseeren was zijn sterkte, hij dichtte nooit met de bedoeling aan zijn verzen een definitieven vorm te geven. Hij schiep uit economische noodzaak en hij schiep gemakkelijk omdat hij veel aanleg had; maar zijn levensomstandigheden hebben hem belet naar hooger mogelijkheden te grijpen. Hij heeft dit wijselijk ook niet gewild. Willen en kunnen bleven bij hem evenwichtig. Dit geeft aan al zijn maakwerk toch nog een accent van natuurlijkheid, een zwerige allure. De klanken, de zinnen, de rijmen gutsen er uit, klinkt het niet, zoo botst het. Maar het botst bijna nooit. En zelfs als hij niet weet wat gedicht, zooals in « Hoe rijmt men dat tesaam », dan valt hij nog altijd zooals een kat op zijn dichterlijke... versvoeten. Deze eeuwige bekommernis om steeds zijn publiek te verrassen, op te vroolijken en te boeien, deze strijd tegen sleur en herhaling in zijn werk,

spreekt uit vele van zijn gedichten. Wanneer hij met een aria succes heeft gehad, merkt men dit: 't wordt met een ander onderwerp in een ander gedicht weer eens voor den dag gehaald. Hetzelfde verschijnsel ontmoet men bij alle chansonniers.

Waeri streed in volle onafhankelijkheid en fierheid om gedachten die hem dierbaar waren en zijn opinies bleven zuiver en onverminkt. Maar als volksdichter moest hij toegevingen doen aan den smaak van zijn publiek (liever: gebrek aan smaak!). Zijn procédé, wellicht had hij het van Béranger geleerd, en als goede leerling paste hij het veel meer toe dan de meester zelf:

« Qu'au doux bruit des verres
D'un dessert friand,
On chante et l'on dise
Quelque gaillardise
Qui nous scandalise
En nous égayant. »

Of het wel toegevingen waren? Feitelijk was het geestespeil van zijn publiek ook het zijne. Hij voelde er zich in zijn element. Zijn verzen behooren eenigszins tot de gesproken volksletterkunde; want tal van zijn rijmen leven nog in den mond van menschen, die nooit één regel druks van hem voor oogen kregen; en de invloed die nu nog zou kunnen uitgaan van zijn « Verzamelde Gedichten » zal nooit dien evenaren, welke door zijn gezongen en geacteerd woord werd teweeggebracht.

Dit heeft hij voor op zijn voorganger en evenknie, den journalist Napoleon Destanberg. Waeri bereikte en bewerkte diepere en bredere volkslagen. Hij heeft van Destanberg een en ander geleerd. Zijn « Blauwe Kiel » is heelemaal naar het patroon geknipt van Destanberg's « De Werkmanskiel », maar toch knapper; daarentegen slaagt hij er niet in Destanbergs « Gentsche Verhuizing » te verbeteren. Napoleon Destanberg had zich veel minder om zijn publiek te bekommeren en waar deze zijn « Liberale Liedjes » nog met een nonchalante Fransche verklaring sluit:

« Si quelqu'un parle avec envie
Du petit livre que j'ai fait,
Sans colère je le supplie
D'en faire un autre plus parfait »,

daar weet Karel Waeri zich op het einde van zijn lied « Gentsche Spreekwoorden » niet hoe gewrongen om zich te excuseeren:

« En als ik kom wat lollekens verkoopen,
 't Is Karel, ja, ziet dat g'uw kantje kuischt
 Hoor ik al hier of daar somtijds wat roepers
 G'hebt onzen teen niet weinig afgespeeld !
 'k Zit fijn in 't schijt, of 'k loope met de poepers,
 Als ik u heb verveeld. »

Sociaal, historisch en letterkundig is Karel Waeri nu wel wat meer dan een eenvoudige grapjas.

Sociaal kan men in hem het volkskind zien, dat den moeizamen opgang van zijn stand meemaakt, enkele misstanden aanklaagt in zijn liederen en aldus meehelpt aan de wording van een rechtvaardiger samenleving. Geschiedkundig gezien is Waeri op en top kind van zijn tijd, overtuigd rationalist, onvoorwaardelijk geloovend in den vooruitgang, in de onbegrensde mogelijkheden van de wetenschap en van het onderwijs, met een voor dien tijd typisch gebrek aan inzicht in onze psychologische begrensdheid.

Van het litteraire standpunt bekeken, is hij de volksdichter-om-den-broode (en voor 't genoeg der anderen), die met dame Succes moet goedstaan en voor dame Poëzie geen tijd heeft. Paradoxaal genoeg slaan zij, die hooger streefden, vaak geen beter figuur dan hij. Het ongekunstelde maakwerk, dat in zijn ruwe onbehouwenheid bij een of ander volksdeuntje in de maat trachtte te blijven, viel meer dan eens frisscher uit dan menig dor vers, waarvoor nochtans speciale muziek werd gemaakt.

Zingend voor een publiek dat in zijn onmiddellijke nabijheid aanstonds kon reageeren, bleef hij natuurlijk van toon; terwijl zoovele lyrische en dramatische verzen ergerlijk-hol en rhetorisch aandoen.

Zijn werk heeft een onmiddellijkheid, een directheid van ontroering welke nu nog bij het lezen treft. Men kan het moeilijk tot de Nederlandsche letterkunde rekenen en evenmin tot de dialectliteratuur. Toch neemt het met zijn half-Gentsche, half-Nederlandsche klanken en zinsbouw een belangrijke plaats in de Gentsche letterkunde in, in deze reeks van humoristische en zedenschilderende werken, gaande van Karel Broeckaerts « Jellen en Mietjen » tot Karel Van de Woestijne's brieven uit « De Leemen Torens ». En in vele verzen van Waeri klinkt dit zelfde onvervalschte Gentsche accent, dat in de jongste twintig

jaar aan de gedichten van Richard Minne zoo'n speciale, ruwe bekoorlijkheid verleent. Karel Van de Woestijne's « Boer die sterft », met zijn brommerig « ik en zal nooit mijnen wèl hebben » is m.i. veel meer een Gentenaar dan een boer.

Het is trouwens kenschetsend hoe in éézelfde genre, dit hier van de kluchtige anecdote, vele dichters van ongelijke grootte op gelijke hoogte komen staan. De Guido Gezelle van « Boerken Naas » en van de meeste gelegenheidsgedichten acht ik niet superieur aan Karel Waeri. Denzelfden jovialen schertstoon, dezelfde beweeglijke woordtechriek en den zin voor de veie, vette kleur hebben ze gemeen, volks- en kultuurdichter, als ze zich op het terrein van de volkspoëzie wagen. Er is natuurlijk het verschil in geestelijk en artistiek gehalte. Ook daarin blijft iedereen zijn stand getrouw.

Men noemde Waeri den « Gentschen Béranger ». Dit klinkt minder overdreven dan de woorden, waarmee Béranger zelf door zijn tijdgenooten over het paard werd opgetild: de Fransche Homeros! Daarna verviel men in het tegenovergestelde euvel, zooals Anatole France, die eens aan Pierre Mille volgende bekende regels citeerde:

« Quel dieu se plaît et s'agite
Sur ce grabat qu'il fleurit ?
C'est l'Amour qui rend visite
A la Pauvreté qui rit. »

en er meelijdend aan toe voegde: « C'est bien, c'est très bien... Malheureusement il n'y a que ça, dans ce pauvre Béranger! »

Er is wel meer dan dat bij Béranger. Al waren het maar deze twee profetische verzen uit zijn Paulus-gedicht « L'Apôtre »:

« Crains le riche si tu l'alarmes;
Crains le pauvre s'il te comprend. »

Wat Béranger en na hem zijn ontelbare navolgers (een Antoine Clesse bij de Walen en bij ons een Destanberg, een Waeri e.a.) als volksdichters poëtisch minderwaardig houdt, is dat zij, naar den inhoud, dienaren zijn van ideeën; en, naar den vorm, slaven van het te muzikale couplet. Het uiterlijke kenteeken van deze slavernij is het refrein van hun lied. Een aria heeft succes, zij klampen er zich aan vast als de drenkeling aan het denkbeeldige stroohalmpje, zij herhalen het tot wanneer de verveling om den hoek komt kijken. Dan vlug elders gezocht. Karel Waeri

ontsnapt daar evenmin aan als de anderen. Vóór hem hebben Béranger, Clesse, Destanberg, met en na hem Bruant, Xanrof, Pradels, Bouvier en anderen daar aan gezondigd. Bij Waeri's voorgangers vindt men nog meer zwaarwichtigen ernst. Bij hem en de anderen komt reeds het luimige element den plechtigen rhetorischen toon overwoekeren. Het lied-strijdwapen wordt meer en meer amusementsstuk. Bij allen treft een opmerkelijke ongelijkheid, eigen aan alle improvisatie · nu eens schitterend, dan weer beneden alles. En bij allen ook treft een streven naar taal- of dialectvirtuositeit, die zich óf in de rijmschema's, óf in de rijke woordenkeus openbaart. Bij Waeri vindt men zoogoed als in Karel Broeckaerts « Jellen en Mietjen », of in Lodewijk De Vriese's « Gentsche Vrijage » en « Aan de Leieboorden » een schat van Gentsche woorden en zegswijzen, maar minder opzettelijk. Als Waeri systematisch te werk gaat, is hij onuitstaanbaar : zie stukken als « De Gentsche Verhuizing » of « De Fransche Cafés », overladen en ongenietbaar.

En dezelfde zedelijk-demagogische daallijn, die kan getrokken worden van een Béranger tot een Aristide Bruant en verder, geldt wanneer men de evolutie van het Gentsche volkslied nagaat, te beginnen bij een Destanberg via een Karel Waeri tot aan het huidige straatlied. Sla er maar eens R. Vankenhove's boek op na ! De « Vetjes » blijven geen uitzondering meer, maar worden algemeene regel !

Dit zal nu eenmaal het niveau-verschil blijven tusschen volkszangers en dichters voor de intellectueele élite. Zij werken met te grof materiaal en vinden die simpele voornaamheid niet meer terug, die het kenmerk was van vroegere volkskunst. Zelfs bij het 19-eeuwsche model Béranger merkt men dit op. Zijn « Voyage au Pays de Cocagne » heeft waarschijnlijk, naar den vorm, Baudelaire's « Invitation au Voyage » geïnspireerd. Bij Baudelaire wordt het verfijnde taalmuziek, bij Béranger blijven het materialistisch-burgerlijke suiker-en-honingverzen. Hoezeer ik bij sommige stukken van Karel Waeri onweerstandbaar aan Richard Minne en Elsschot denk, daar ook neem ik het zelfde niveau-verschil waar. Levende in dezen tijd zou Karel Waeri waarschijnlijk zijn viool in haar kast hebben laten zitten, een baantje op een of ander ministerie hebben gezocht en properkens in zijn vrije uren nu en dan een gedichtje hebben gevijld; en het zou heusch niet moeten onderdoen voor wat nu in doorsnee wordt gemaakt. Maar Waeri moest in andere voorwaarden werken en

ondanks alles staat zijn werk er niet veel slechter voor dan dat van sommige zijner tijdgenooten. Het heeft in de Vlaamsche literatuurgeschiedenis zoo goed recht op een vermelding als het werk van z.g. ernstiger sociale dichters en schrijvers. En voor de studie van sociale en politieke toestanden in Vlaanderen, voor de kennis van het geestespeil van ons volk, dat toen nog beschamend laag stond en in vele gevallen nog staat, is het soms bruikbaar dan veel ander letterkundig werk. Deze voor het volk voorgezongen gedichten bezitten nog het accent van het be-leefde, van de geacteerde gebeurtenis, accent dat reeds niet meer zoo zuiver klinkt in de romanficties van Teirlinck-Stijns, Virginie Loveling, Cyriel Buysse, Ed. Anseele, e.a.

Brugge, 30-31 Mei 1942.

Jan Schepens.

BIJVOEGSEL.

Voor den lezer die Waeri's werk niet kent, haal ik een van zijn minder bekende gedichten aan, m.i. een van zijn beste, waarin wij hem kunnen aantreffen met al zijn hoedanigheden en gebreken, met al zijn eigenaardigheden en streken :

HET WIJF.

Schoon dat er al veel liedjes zijn
Van 't wijf,
En veel romancen groot en klein
Van 't wijf,
Al noemt ze mij 'nen lompen boer
Toch zing ik ook op mijnen toer,
Van 't wijf, mijn vriend, van 't wijf,
Van 't poezelachtig wijf,
Van 't liefgetallig wijf,
Van d'hekse van da' wijf.

Naar wie vroeg Adam eerst aan God,
Naar 't wijf,
Wie maakt' hem later steke zot ?
Het wijf.
Want 't was gelijk eenieder weet,
Dat hij ook in den appel beet,
Door 't wijf, enz.

Zie maar eens goed in 't heilig schrift,
Naar 't wijf;
Wie is de schuld van meen'ge drift?
Het wijf,
Door wie, wie had dat ooit gedacht,
Werd Salomon ten val gebracht?
Door 't wijf, enz.

Bij Samson wijl hij sliep, 't is waar,
Kwam 't wijf;
En wie ontstal hem kracht en haar?
't Was 't wijf;
En wie bekoorde Joseph fel,
Wie trok de mantel van zijn vel?
Het wijf, enz.

Door wie krijgt de student een buis?
Door 't wijf;
Voor wie schrijft hij om geld naar huis?
Voor 't wijf;
Bij wie verspeelt hij zijnen tijd,
Zijn kunsten en capaciteit?
Bij 't wijf, enz.

O d'eerste maand van 't huwelijk,
Bij 't wijf;
Dat is een paradijs gelijk,
Want 't wijf,
Die noemt hem allerbraafste man,
En hij bemint zooveel hij kan,
Zijn wijf, enz.

Nog leeft de man in goed accoord,
Met 't wijf;
Nog krijgt hij soms een suikerwoord,
Van 't wijf;
Maar nauwelijks een maand of tien,
Of zij laat reeds heur tanden zien,
Dat wijf, enz.

De man die toont zijn vuisten ook,
Aan 't wijf;
En roept wat heb ik toch een spook
Van 'n wijf;
Maar zij, zij spot met vuist en vloek,
Zij noemt zich vrouw maar draagt de broek,
Dat wijf, enz.

Nu wordt zij vet gelijk een slek,
Het wijf;
De man krijgt alles op den nek,
Van 't wijf;
Terwijl de man op 't kindje past,
Die drinkt en loopt, kommeert en brast
Dat wijf, enz.

Zij bast en briescht op haren man,
Het wijf;
De vent die slaat met pot en pan,
Naar 't wijf;
En is't al overeind gezet,
Kruipt gij dan 's avonds in uw bed,
Met 't wijf, enz.

En dan en laat z'u nog niet g'rust,
Dat wijf;
Ze wil zij dan nog zijn gekust,
Het wijf;
Maar hij gelijk 'nen dullen hond,
Die keert hem om, en draait zijn k...,
Naar 't wijf, enz.

Ziedaar wat dat er wordt verricht,
Door 't wijf;
Maar nooit en toon ik dezen dicht,
Aan 't wijf;
Want moest ze 't zien het zat er op,
Ik kreeg de kloef op mijnen kop,
Van 't wijf, enz.

Karel Waeri.

Uit den Inventaris van het Folklore-Museum te Gent.

Afdeeling : Huishoudelijke voorwerpen.

DE HANGEL.

Hangel : 78 cm. hoog; hangel of- hangijzer : 32 cm. br. ×
40 cm. hoog; wafelijzer : 21 cm. × 15 cm.; stee-
len : 70 cm. vanaf de bout; 3-pikkelketeltje : 14 cm.
br. × 10 cm. hoog (oor niet inbegrepen).

De hangel is het zinnebeeld van den huiselijken haard. De Nederlandsche benaming van dat vroeger onontbeerlijk tuig luidt : « haal ». Dialectisch komt haal ook in Zuid-Nederland (Kempen) voor, reeds in het Middel-Nederlandsch treft men hael naast hangel (angel) aan. Beide woorden zijn trouwens afleidingen van hangen. Haal (vr. in Noord-Nederland, ook onz.) is een samentrekking van ha-al, uit *hahal, *hahel. Het is afgeleid van hah-, den stam van een gotisch werkwoord, nog voorhanden in het ohd. hâhan, voortlevend in het mnl. haen (uit *hahen), dat hangen beteekent. Haal is dus volkomen synoniem met hangel. In Vlaanderen gebruikt men algemeen hangel, uitgesproken angel. Het is het getande ijzer om pot of ketel over het haardvuur te hangen. Er zijn in de verzamelingen, ook in de Gentsche, verschillende soorten van hangels : zeer eenvoudige, maar ook kunstig versierde, meesterwerken van smidswerk. Oospronkelijk zal de hangel wel een ketting zijn geweest, vandaar de samenstelling hangelketting. Zooals in ons exemplaar van het folklore-museum komen beide typen ook gecombineerd voor. Hangelhaak, schup, tang, krauwel, rooster en blaasbalg (blaasroer) zijn de gewone benoedigdheden van den voorouderlijken haard. Naast hangel (hengel) in het Zuiden van ons taalgebied, hoort men in het Noorden meestal haal en ook heugel. De Fransche vertaling is « crémaillère » (in Plantijns Thesaurus : climacter (haal oft hangel : une cremillere). De « hael » in het Middel-Nederlandsch is soms synoniem van schoorsteen of oven. Het Haarlemsch Glossarium heeft : scornsteen vel hael, en Kiliaan kent nog hael, haele, vetus j. oven. Haelswertsel, fuligo (roet) bij Kiliaan kan evengoed slaan op de haal als op den oven. Naast de uitdrukking : zoo zwart als een

haal (Noord-Nederlandsch) kent men in Zuid-Nederland nog alleen : zoo zwart als de schouw. Ook : zoo zwart als de plaat, bedoeld wordt de haardplaat.

De hangel (haal) hangt met een haak aan den hangel(haal)-boom, d.i. een dwarsstaaf in de schouw, waar de hangel aan hangt.

De ketelhaak is het getande ijzer (pars pro toto) door middel waarvan de ketel of de pot naar believen hooger of lager over 't vuur kan gehangen worden. De vindingrijkheid van onze voorouders heeft allerlei typen van mechanisme voor het op-of aflaten van den hangelhaak doen ontstaan. Het hangelijzer (in de Kempen haal- of hangijzer) is het half rond steunijzer hetwelk aan den hangel wordt gehaakt (Vuylsteke, Smid, 68; De Bo, 357b). De hangelhaak heet in Vlaanderen ook hangel-tote; het hangeljong (volks humor), ook « kuische » genoemd, is de naam van het verlengstuk voor den hangel (De Bo, 357b en 515a).

Tal van uitdrukkingen en gebruiken houden verband met dat bij uitstek huishoudelijk voorwerp.

Spreekwoorden :

De hangel vreest den rook niet.

(de rechtschapene behoeft den slechte niet te ontzien); variante: Wat kan de rook den hangel doen? (Wat deert de booze (of: het booze) den rechtvaardige?).

Komen zien of den hangel spant (komen zien of er eten gereed gemaakt wordt).

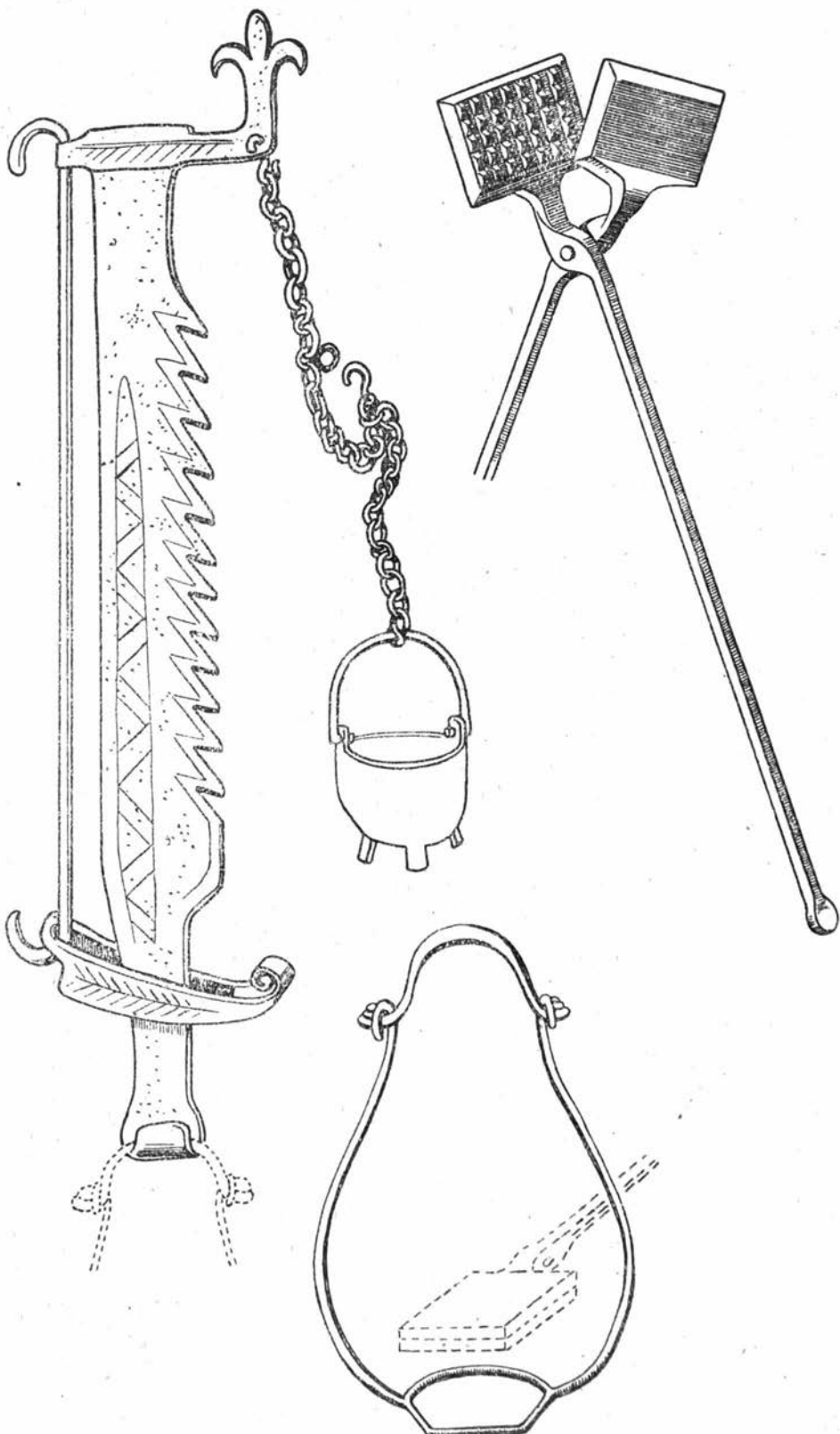
Iets (bv. een schuld) (met eene zwarte kool) **achter** (of bachten) **den hangel schrijven of teekenen.** In Vlaanderen: « geen staat op iets maken » (Schuermans) ofwel « gezeid van iets dat dood aan de eerde, vergeten en gezwegen is, zal of zou moeten blijven » (Gezelle, Loquela, 13,52). Te vergelijken met het Neder-Duitsch: « dat will ik mit swarter krite am ketelhaken schripen » (dat wil ik trachten te vergeten (D. Wtb. 5, 625).

In den hangel blijven (verloren gaan) (Schuermans).

Een hangel van een vrouw(mensch), een smeerpoes, een slons.

Gekleed gelijk een hangel, d.i. slordig gekleed.

Te Brugge zegt men van een onzindelijk behandelde wasch: « In den pispot gewasschen, aan den hangel gedroogd en met den pantoefel gestreken. »

Versierde hangel met ketelhaak (hangelhaak, hangeltote), stang, hangelslot en hangelketting met driepikkelketeltje.

Bijgeloof :

Als den hangelhaak in 't vier hangt, de zielkes in 't vagevier lijden daardoor machtig vele; want ze moeten dan op dien haak komen zitten : 't is dus groot kwaad van den hangelhaak in 't vier te laten hangen. (Annales de la Soc. d'émulation Brugge, 5e série, tome I, vol. 38, bl. 462).

— Zoo kunnen vloeken, dat de duivel op den hangelhaak komt zitten.

Gebruiken :

Om 't haal leiden, d.i. een oud gebruik (ook haalleiden genoemd) tot inwijding hetzij van de jonge vrouw in de echtelijke woning, hetzij (gelijk in 't bijzonder voor Noord-Nederland vermeld wordt) van nieuwe bureu bij 't betrekken van hun huis. In Westfalen een « Hochzeitsbrauch » : « de brûd umt haol laien » (Woeste). In den Gelderschen Volksalmanak van 1840, blz. 9 komt een beschrijving voor van deze plechtigheid voor 't Schependom van Nijmegen. De haal is een zinnebeeldig voorwerp, dat wijding heeft en bijgevolg « taboe » is : de haal is *have*, d.i. roerend goed, de haal is eigendom van den bewoner, vandaar de uitdrukking : « de hael onghenaghelt int huys ». De haal wordt met plechtigheid gehangen. Het is de inwijding van het nieuwe huis (te vergelijken in het Fransch : « pendre la crémaillère »). Bij gelegenheid van 't haalleiden wordt gezegd dat : de haal (het haal, het haaltje) **hangt** (hangt er, of is er gehangen).

Ter Gouw (Volksvermaken, 533) deelt mede dat de haal niet onmiddellijk onder den schoorsteen wordt gehangen, maar in 't midden van de kamer. Dit is wellicht een herinnering aan de vroegere plaats van het haardvuur in de Germaansche woning, dat in 't midden van de zaal en niet tegen den wand was geplaatst, zoodat men « rond den heerd » kon zitten.

Van een anderen kant kon het ritueel gebruik van driemaal om den heerd te stappen niet meer gebeuren van het oogenblik af dat de haard met schoorsteen(mantel) tegen den muur werd geplaatst, de haal (pars pro toto) moest dus wel in 't midden van de kamer worden opgehangen. Ter Gouw beschrijft de plechtigheid als volgt : een jonge boerin neemt den nieuwen buurman bij den arm, brengt hem bij den haal van zijn nieuwe woning en leidt er hem driemaal omheen.

De hangel is er gehangen.

Zegswijze, oorspronkelijk gebezigd ingeval een jonkman ergens introuwe waar hij geen huisraad hoefde aan te brengen, thans in 't algemeen gebruikt om aan te duiden dat een aanstaand echtgenoot geen kosten voor de inrichting zijner huishouding heeft te maken. Onder de « Spreekwoorden » van Tuinman (I, 84) komt voor : « 't Haaltje is er gehangen », waarbij hij als verklaring geeft : « Dit word (sic) toegepast op zulk een, die komt daar hij alles toegerust vind (sic) ; gelijk wanneer een jonkman met een welgezetten weduw trouwt. Thans wordt de zegswijze gebruikt in een eenigszins gewijzigde (stellig jongere) opvatting: het huis (het nestje) is gereed, de jonggehuwden behoeven het slechts te betrekken.

Bij Virginie Loveling, Nevele (Oost-Vlaanderen) (Een dure Eed, bl. 53) heeft het reeds die beteekenis : Hebben de jongelieden een « occasie » gevonden en is « de angel gehangen », d.i. het huis ingericht, dan heeft de « zekering » (ondertrouw) in de kerk plaats en het wordt met een groote wafelbak op de hoeve gevierd (Bina, bl. 19).

Het ophangen van den haal, evenals het onderhouden van vuur aan den haard, geldt in het volksrecht voor een bewijs van huishouding. Te Brunswijk in Duitschland nam eertijds de koper een huis in bezit door het aanraken van den ketelhaak.

Het hangelijzer (hangijzer) kan verschillende vormen aannemen. Op onze tekening is het hangelijzer geschikt om een waterketel of « moor » op te plaatsen, ook om het wafelijzer erop te laten rusten. De hogel of heugel is een Noord-Nederlandsch synoniem voor hangel, (taalkundig is heugel (Mnl. hoghel) geen synoniem van hangel zooals haal; Prof. Vercoullie (Etymologisch Woordenboek) verklaart heugel met g uit v (Friesch heuvel) bij het ww. heffen), het getande platte deel van den hangelhaak; de ronde staaf; waaraan de hangel hangt is de hangelstang; het deel dat in de tanden van den hangel past is het hangelslot. Hangel en hangelslot zijn dikwijls door inkransingen versierd. In ons exemplaar is het hangelslot versierd met een levensboom-motief.

Iconografie :

Visser, Sinnepoppen, 16; Cats. 1,142.

Bibliografie (iconografie) :

Woordenboek der Nederlandsche Taal, i.v. Haal, hangel.

Bomann, W. Bäuerliches Hauswesen und Tagewerk im alten Niedersachsen. II. Am Herdfeuer, S. 65, Abbildungen 49, 50, 51, 52, Kesselhaken 53, 54, 55.

Wie bezorgt ons verdere referenties over den Hangel?

P. D. K.

De Sint Pietersviering in Oost-Vlaanderen

In het « Muzenalbum », het letterkundig jaarboekje te Antwerpen (1843-1848) door Theod. van Ryswyck uitgegeven, verscheen in 1848 (zesde jaargang), bl. 123, een gedicht van L. F. David, van Aaltre, « Sint Pietersdag ». Gedagteekend 1846.

De dichter beschrijft erin hoe « luttel jaren slechts geleden » in Vlaanderen Sint-Pietersdag overal werd gevierd, met den dans onder den rozenhoed, en, voor de kinders, het « kaarske springen ».

Gansch die feest is thans vergeten
Al die blijdschap, ach verdween !

Geen gelieven die nog zingen
Die nog dansen als weleer,
En de kindren uit de buerten
Springen om geen kaerslicht meer.

En, het volgende is nu interessant om aanstrepen, hij zegt ons waarom op dit tijdstip dat vreugdevertoon verdween. Tengevolge van de economische krisis in de veertiger jaren. Hij heeft dat dus zelf ondervonden en vastgesteld.

Al die feesten zijn verstorven
Schier in heel de vlaamsche streek
Daer hier nijverheid en handel
Aen de burgerklas ontweek.
Sedert d'armoede in ons dorpen
Zich zoo fel gevoelen deed.
Sedert dat het linnen weven
Viel, verkeerde ons vreugde in leed.

Zou diezelfde oorzaak ook niet het verdwijnen van andere folkloristische geplogenheden op haar actief hebben ?

Jos. Vermeulen.

BOEKBESPREKINGEN.

LADRIERE (René). *Gentsche locale Geschiedenis. Lodewijk Roelandt en François Laurent*. Uitgeversfirma Snoeck-Ducaju, Gent, 1941. 116 blz., met talrijke illustraties.

In dit mooi uitgegeven boekje wordt een beknopt overzicht gegeven van den levensloop en het werk van twee zeer verdienstelijke en bekende Gentsche figuren, die alhoewel niet te Gent geboren er toch het grootste gedeelte van hun leven doorgebracht en er door hun werken hun roem verworven hebben, nl. bouwmeester Lodewijk Roelandt (Nieuwpoort 1786-Gent 1864) en jurist-hoogleraar, tevens groot menschevriend en strijder voor de stoffelijke, verstandelijke en zedelijke verbetering der werkersklasse, François Laurent (Luxemburg 1810-Gent 1887).

Het hoofdstuk, dat de folkloristen het meest in dit werkje zal interesseeren, is dat gewijd aan den ijzeren toren van 't Belfort, met het oud liedje: **Hoe de draek in den eersten ommegang zot wierd: Onze schoone drake, dat bevallig lieflijk dier**. (Hier wordt de ommegang van 1849 bedoeld), door Cl. Trefois in zijn studie over « De Draek van het Belfort te Gent » (Overdruk uit Oostvlaamsche Zanten, 1934), blz. 22, vermeld, maar hier volledig weergegeven.

Het is te hopen dat S. navolgers zal vinden, die het leven en de werken van andere verdienstelijke Gentenaars zullen doen kennen en alzoo hun nagedachtenis voor het nageslacht zullen bewaren, wat trouwens ook de wensch van S. is.

F. V. Es.

VIGOUREUX (Gustaaf). *Vlaamsche Folklore-vertellingen*. 1^e nummer van de Faun-reeks. Gent, Snoeck-Ducaju, 1941, 97 blz. Geïllustreerd met teekeningen van Oscar Bonnevalle.

Vigoureux is een verteller bij Gods genade, wiens motto zou kunnen luiden: « Uit het volk, voor het volk ».

In dezen frisschen bundel van 12 vertellingen haalt S. op humoristische, soms dramatische wijze herinneringen aan uit zijn kinderjaren, voorvallen uit het Meetjesland, waarin hijzelf somwijlen een rol gespeeld heeft. Niet alle verhalen hebben een folkloristischen inslag, enkele beschrijven eenvoudige rakersstreken, zooals Varens-verkooopers; het Lembeeksche Vrijagie van Kanneke Pauwels, ofwel leuke of dramatische gebeurtenissen in de streek voorgevallen en die nu nog bij den haard of in de herberg verteld worden, zooals: Het schandaal van den korten « Transparant »; het Drama van het Geitenkot; het Monster in den Spoelbak; de Spoken van Oostwinkel; de Begravenis van Koleken Maere; de Moord op Krukke Mie. Andere nog zijn loutere jeugdherinneringen, zooals: Het Avondgebed van Moeder, en het sentimenteele Bonsoir, Voisine! Een echte brok folklore is « Den Tjielo », waarin S. op puike wijze een liedjeszanger typeert, alsook, maar in mindere mate, Hoe Sint Livinus in den « Bak » geraakte.

In al deze verhalen voelt men de liefde van den schrijver voor zijn geboortestreek en haar bewoners, van wie hij de psyche in al haar eigenaardigheden uitstekend weergeeft. Zijn typen zijn raak geboetseerd. Jammer dat zijn stijl soms van slordigheden niet vrij te pleiten is.

Deze bundel is gezonde volkslectuur en wordt dan ook warm aanbevolen voor openbare bibliotheken. Hij zal ook de folkloristen wel interesseeren, alhoewel er hier van eigenlijke folklore geen sprake kan zijn.

F. V. Es.

OVERDIEP (Dr. G. S.). *De Volkstaal van Katwijk-aan-Zee* (met medewerking van C. Varkevisser), 1940. N. V. Standaard-Boekhandel. Antwerpen. 247 blz. in-8°. Prijs: 48 fr. ingenaaid, 65 fr. gebonden.

De uitgave van dit voortreffelijke werk, dat sedert jaren in portefeuille lag, van den bekenden hoogleraar aan de Groningsche Rijksuniversiteit, Dr. G. S. Overdiep, een der grootmeesters der Nederlandsche stilistiek, werd mogelijk gemaakt door het toedoen van zijn erkentelijke leerlingen, die het hem dan ook aanboden in November 1940, bij gelegenheid van de hervatting door schrijver van zijn colleges aan de Universiteit, na een ernstige operatie.

Het mag beschouwd worden als een model van dialectologische monografie en is des te interessanter, omdat wij hier te doen hebben met de taal van een volksgemeenschap, die een gesloten groep vormt, als in de primitieve samenleving, en die sociaal sterk gericht is op een enkel bedrijf, nl. de visscherij.

Het Katwijksch is dus ook hoofdzakelijk een visscherstaal, want in zoo'n milieu laat de invloed van de bijzondere vaktaal op de taal der gansche bevolking zich niet alleen gelden op den woordenschat, maar ook op den klank- en den zinsvorm, met één woord op de geheele taalstructuur.

Taalverschijnselen, kenmerken van primitieve denkvormen, zijn in het Katwijksch b.v. de talrijke oorspronkelijke taboewoorden en -vormen, de omschrijvingen door het concrete, de vaak voorkomende gesplitste gezegden, gevolg van den analytischen denkvorm, die tot splitsing der gedachte leidt.

Voor de folkloristen is vooral het hoofdstuk II : Oud Katwijk, zijn geschiedenis, de visscherij, de aanhaling uit 't Journaal van 1790 en de oude spelen, interessant. Aan het opstellen van dit hoofdstuk heeft de heer C. Varkevisser, directeur der Visscherijschool te Katwijk a/zee, een groot aandeel.

Het leven en de bedrijvigheid van den visscher te land en vooral op zee wordt er omstandig in beschreven. Onder de oude spelen, die nu nog bewaard zijn worden vooral het kolven en het klootschieten (skietloote) behandeld.

Eigenaardig in het Katwijksch is het nogal willekeurig gebruik van hebben of zijn als hulpwerkwoord van zijn, wat er eens te meer op wijst, dat niet alleen in de Zuidnederlandsche dialecten hebben als hulpwerkwoord van zijn gebruikt wordt, zooals trouwens W. H. Hasselbach (Nederlandsche spraakkunst, 1905, I, blz. 244) en M. J. Koenen (Nederlandsche Spraakkunst in 50 lessen, 1906, blz. 147) het reeds aangeoond hadden, en dat dit gebruik dus niet als gallicisme kan bestempeld worden. In het Middelnederlandsch kwam het immers gewoon voor.

Een woord van lof aan de N. V. Standaard-Boekhandel voor de zeer verzorgde uitgave van dit mooie werk, dat wij alle beoefenaars der dialectkunde aanprijzen als een model. Wij sluiten met de hoop, dat Prof. Dr. G. S. Overdiep binnenkort het beloofde Katwijksch Woordenboek met bloemlezing, dat hij in samenwerking met den heer Varkevisser samengesteld heeft, als onmisbaar complement van deze studie zal kunnen uitgeven.

F. v. Es.

DEFRAEYE (Leon). Spreuken, Gezegden, Rijmpjes en Liedjes, 32 blz. Prijs : 5 fr. Heemkundige Sprokkelingen, 63 blz. Prijs : 8 fr. (te storten op post-checkrekening n° 3256.90 van L. Defraeye, Deerlijk).

Het eerste werkje is een verzameling schilderachtige spreuken en uitdrukkingen ontleend aan de Deerlijksche volks- en kindertaal, gevolgd van een veertigtal liedjes (kinderliedjes, liedjes bij allerhande spelen, Driekoningen-, St Maartens- en St. Niklaasliedjes). Jammer dat S. dikwijls te zuinig is met de verklaring der gezegden, bij vele ontbreekt ze zelfs totaal. Ook is er gebrek aan klasseering, de gezegden worden « hobbeld de sobbel » meegedeeld, wat deze verzameling weinig bruikbaar maakt voor wetenschapsmensen.

De Heemkundige Sprokkelingen zijn een verzameling artikels verschenen in weekbladen en tijdschriften. De keus is niet altijd met overleg geschied, zoodat aan den lezer somwijlen tot driemaal toe hetzelfde wordt opgedischt (Vergelijk: Het Vlaamsch Uitzicht onzer Gemeenten, nogmaals : Het Vlaamsch Uitzicht onzer Gemeenten, en een derde maal : Het Vlaamsch Uitzicht onzer Gemeenten) i.p.v. de verschillende artikels over hetzelfde onderwerp om te werken tot een enkel, om alzoo de herhalingen te vermijden. Nochtans bevatten deze « sprokkelingen » interessante volkskundige gegevens, b.v. over de rookerssociëteiten, de loting, Verloren Maandag en het vinkenieren in Vlaanderen.

F. v. Es.

PERSONALIA.

Op 3 April jl. werd ons ijverig medelid, de bekende Gentsche folklorist heer Lodewijk Lievevrouw, tachtig jaar.

Bij deze gelegenheid bieden wij hem onze hartelijkste gelukwensen aan en drukken de hoop uit, dat hij nog menig jaar vreedzaam moge wijden aan zijn geliefde studie, nl. die van het Gentsche volksleven en van de Gentsche volkstaal, die hij als geen ander kent.

De Redactie.

Oorlogsfolklore.

FLUITJESBIER.

Twee drinkebroers komen een herberg binnen. Ze schijnen in een diepzinnig gesprek gewikkeld en bestellen niets. De herbergbaas wordt ongeduldig en vraagt eindelijk : « Wâ zoeter hulder believeu ? » Een van de mannen bekijkt hem en fluit. De baas heeft blijkbaar niet verstaan. Hij bekijkt vragend den anderen gast. Deze steekt twee vingers in den mond en fluit krachtiger dan den eerste.

« Ah, 'k heb het beet ! » zegt de baas « twee demi's fluitjesbier ! »

(Zinspeling op het zwak alcoholgehalte van het bier door de rantsoeneering en herinnering aan de « fluitjesmelk ». Gehoord einde Februari 1941).

P. D. K.

Wie bezorgt ons meer dergelijke staaltjes van oorlogsfolklore?

PRIJSVRAGEN 1942.

De Bond der Oostvlaamsche Folkloristen schrijft dit jaar, ten laste van zijn Alfons De Cockfonds, zijn driejaarlijksche prijzen uit.

GEVRAAGD WORDT :

1° Een in het Nederlandsch geschreven studie geschikt om een nummer van Oostvlaamsche Zanten te vormen van ten minste 64 blz. van 42 regels met 62 letterteekens, over

HOEVEBOUW : Een bijdrage over de plattelandsche woning binnen de grenzen van het oude graafschap Vlaanderen.

Deze studie moet voorzien zijn van de noodige graphische documentatie.

2° Een Oostvlaamsch Sagenboek in den aard van het « Brabantsch Sagenboek » van Alfons De Cock en Isidoor Teirlinck.

De stof moet gansch de provincie Oost-Vlaanderen niet bestrijken. Het Land van Aalst, het Land van Dendermonde, het Waasland, het Meetjesland, Gent en omstreken, Zuid-Oost-Vlaanderen kunnen afzonderlijk ook in aanmerking komen.

Deze studie moet in het Nederlandsch geschreven zijn, alsook geschikt om een nummer van Oostvlaamsche Zanten te vormen van ten minste 64 blz. van 42 regels met 62 letterteekens.

Enkel handschriften, leesbaar geschreven of getypt, van nog niet uitgegeven studiën komen in aanmerking.

De schrijver zet zijn naam niet op zijn werk, hij voorziet het echter van een kenspreuk, die hij, met opgave van naam en woonplaats, gesloten in een omslag, met dezelfde spreuk als opschrift, herhaalt.

De manuscripten moeten vóór 31 December 1942 gestuurd worden naar den Heer Lodewijk Verlodt, sekretaris van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, Zalmstraat, 9, Gent, onder vermelding :

PRIJSVRAAG 1942. ALFONS DE COCKFONDS :
HOEVEBOUW of SAGENBOEK.

De uitgeloofde prijzen bedragen fr. 1.500 voor iedere prijsvraag. In geval geen enkel werk aan de vereischten voldoet kan de jury aanmoedigingspremiën toekennen. De bekroonde werken worden het eigendom van den Bond der Oostvlaamsche Folkloristen, die het recht heeft ze uit te geven.

De beslissingen van de jury zijn zonder beroep.

De Sekretaris,
L. Verlodt.

De Voorzitter,
F. Van Es.